

ФІЛОСОФІЯ

УДК 316.4

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.60.299606>

Данильян Олег Геннадійович, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна

e-mail: odana@i.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-5308-4664>

Дзьобань Олександр Петрович, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна

e-mail: a_dzeban@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2075-7508>

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ

У статті в історичному аспекті розглядається розвиток міжнародного співробітництва у сфері охорони навколишнього середовища. Аналізується генезис виникнення екологічних проблем та оцінка їх науковою спільнотою. Розглянуто історичні етапи формування системи міжнародно-правової охорони навколишнього середовища, її цілі, принципи й основні завдання. Особливу увагу приділено міжнародним, регіональним та двостороннім договорам, які регулюють та регламентують міжнародну співпрацю у сфері охорони навколишнього середовища. Акцентовано увагу на ролі Організації Об'єднаних Націй у цьому процесі. Показано місце міжнародних організацій у вирішенні екологічних проблем.

Ключові слова: охорона навколишнього середовища, міжнародно-правове регулювання, екологічна безпека, міжнародне екологічне право.

Постановка проблеми. На межі третього тисячоліття людство увійшло в якісно новий етап своєї історії. Його головною особливістю порівняно з усіма іншими попередніми етапами є неоднозначність основного вектора розвитку, що може як привести до матеріального й духовного розквіту, так і викликати глобальну кризу, що загрожує загибеллю всієї цивілізації. Глобалізація,

нічим не обмежений технічний та інформаційний прогрес людства, який дедалі помітніше випереджає духовний розвиток особистості й суспільства в цілому, закономірно призводить до збільшення кількості чинників, що негативно впливають на середовище проживання й життєдіяльності людини. У цій ситуації все більше країн світу приходять до розуміння, що їхня безпека перебуває під загрозою в результаті екологічних криз, а такі небезпечні явища, як зміна й руйнування довкілля, зникнення біологічних видів та втрата біологічного різноманіття, руйнування озонового шару та кліматичні зміни, мають, безсумнівно, транскордонний характер. Усе це спричинило усвідомлення ідеї, що проблеми охорони навколишнього середовища не обмежуються кордонами окремих країн і регіонів, а тому проблеми екологічної безпеки можуть бути вирішені лише спільними зусиллями держав та неминуче вимагають міжнародної співпраці. Важливою основою співпраці держав у питанні охорони навколишнього середовища є його міжнародно-правове врегулювання. Науковий аналіз сучасних проблем у сфері екології й обґрунтування ефективних рішень для виходу з глобальної кризи передбачає знання історичних етапів формування системи міжнародно-правової охорони навколишнього середовища, її цілей, принципів та основних завдань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасному науковому дискурсі проблематика охорони навколишнього середовища є досить актуальною, що пов'язано з різким загостренням екологічних проблем, які поставили під загрозу існування людства. Наприклад, у роботах І. Алексеєнко, Л. Кейсевич, А. Радзіховського та багатьох інших авторів розглядаються філософські аспекти захисту навколишнього середовища, а також критично характеризується сучасний стан ноосфери, зокрема процеси, що відбуваються у ній під впливом діяльності людини [1; 2].

Історичний аспект міжнародного співробітництва в галузі охорони довкілля є предметом дослідження І. Алексеєнко [3], В. Воліка, О. Беспалової, С. Беспалова [5], Р. Казак [37] та ін. У їхніх працях в історичному аспекті показано розвиток міжнародного співробітництва в галузі охорони довкілля, розглянуто роль Організації Об'єднаних Націй у цьому процесі, історію створення концепції сталого (збалансованого) розвитку та подано зміст головних документів публічних заходів ООН з охорони довкілля.

Міжнародні та національні принципи охорони навколишнього середовища досліджують у своїх роботах П. Гвоздік [8], Ю. Шемшученко [30; 31], Н. Малишева [33], В. Ісакова [12], А. Петренко [21].

Значну кількість сучасних досліджень присвячено міжнародному співробітництву у сфері охорони навколишнього середовища. Їхніми авторами є А. Гетьман, В. Лозо [9], Петлюк Ю. [20], В. Полич [23], Є. Суєтнов [28] та ін.

Наприклад, у монографії А. Гетьмана та В. Лозо, яка стала результатом аналізу чинного екологічного законодавства ЄС та поглядів провідних європейських вчених на глобальні проблеми збереження навколишнього середовища планети, констатується наростання екологічної кризи цивілізації та обґрунтовуються першочергові державно-правові шляхи її подолання.

На тлі агресії Росії проти України та завданих колосальних збитків нашій країні, її природі, екосистемі набули особливої актуальності дослідження міжнародно-правового режиму захисту навколишнього середовища у зв'язку із збройними конфліктами. Ці питання порушують у своїх роботах М. Медведєва [16], Л. Роман [26] та ін.

Отже, аналіз наукової літератури з цієї проблематики, виокремлення недостатньо розроблених аспектів охорони навколишнього середовища стали підґрунтям для формулювання мети дослідження.

Метою статті є висвітлення з філософських позицій різних аспектів розвитку міжнародного співробітництва у сфері охорони довкілля.

Вклад основного матеріалу. З виходом на арену історії приблизно 40 тис. років тому людини розумної (*Homo sapiens*) біосфера – місце існування всього живого на нашій планеті – почала поступово відчувати негативний антропогенний вплив, який набув загрозливих масштабів із початком промислової (друга половина XVII – початок XX століть) та науково-технічної (середина XX ст.) революцій [1; 2].

У другий половині XX ст. внаслідок бурхливого науково-технічного прогресу техногенне навантаження на навколишнє середовище збільшилось у сотні разів. Людство на той час включило у сферу виробництва 70% усієї родючої землі, щорічно з надр видобувається понад 30 млрд тонн корисних копалин, і лише 1–1,5% цієї сировини набуває форми споживчих продуктів, а 98,5% становлять відходи виробництва, більшість із яких є шкідливими.

Загрозливих масштабів на Землі досяг «парниковий ефект» – концентрація вуглекислого газу та інших хімічних речовин в атмосфері. Унаслідок забруднення Світового океану нафтою, нафтопродуктами, пластиком тощо докорінно почали змінюватися його властивості. Небезпечний екологічний стан склався і в Україні: Чорнобильська трагедія 1986 р., проблема Чорного та Азовського морів, загибель тисяч річок. У катастрофічному стані перебуває атмосфера країни. У 21 місті забруднення повітря в 15 разів перевищує допустимі норми. Природні ландшафти Донбасу, Наддніпрянщини, Криворіжжя та Прикарпаття перетворено на промислові комплекси зі шкідливими для здоров'я людини відходами [10, с. 295–296].

Величезних втрат зазнала українська природа в результаті російської агресії проти нашої країни. Війна вплинула на кожний компонент довкілля – тва-

ринний і рослинний світ, воду, повітря, ґрунт. Наслідки цього негативного впливу будуть довгостроковими та матимуть не лише локальний, а й глобальний характер. За останніми скромними оцінками, збитки докільню України від збройної агресії Росії вже становлять понад \$46 млрд (забруднення повітря – \$27 млрд) [24].

Важливим етапом для розуміння кризи, що поглиблюється між суспільством і природою і торкнулася більшості країн планети, стало проведення на замовлення Римського клубу дослідження співробітниками Массачусетського технологічного університету під керівництвом Д. Медоуз (Donella Meadows). Результати цього дослідження в 1972 р. було опубліковано під назвою «Межі зростання» («The Limit to Growth») [17]. За допомогою використання системного підходу та методу математичного комп'ютерного моделювання вчені встановили, що в умовах збереження нинішніх темпів зростання чисельності населення, розвитку промисловості, виробництва продовольчої продукції, забруднення довкілля та збіднення природних ресурсів планети до кінця ХХІ ст. буде досягнуто фізичної межі зростання, після чого чисельність населення планети різко та неконтрольовано почне зменшуватися паралельно зі значним скороченням обсягів виробництва. Альтернативою цьому сценарію може стати зміна свідомості людства, відмова від концепції «зростання» на користь концепції «розвитку», що в довгостроковій перспективі гарантує економічну та екологічну стабільність.

Проведені пізніше, через 20, а потім і через 30 років, аналогічні дослідження з використанням нової інформації загалом підтвердили правильність прогнозу початку 1970-х рр. Кризи кінця ХХ – початку ХХІ століть чітко вказали на те, що парадигма суспільства споживання, заснована на екстенсивній економіці, уже вичерпала себе. Глобальний характер більшості екологічних проблем (зміна клімату, масштабні забруднення Світового океану, техногенні катастрофи та ін.) об'єктивно зумовили необхідність використання міжнародних зусиль для зменшення чи ліквідації наслідків негативного антропогенного впливу на довкілля, оскільки жодна країна не в змозі самостійно вирішити такі масштабні проблеми, а тому повинна узгоджувати свою діяльність у цьому напрямку з іншими країнами. Усі вказані вище причини привели до виникнення міждержавного, а потім і міжнародного співробітництва із захисту навколишнього середовища.

Історично координацію міжнародного співробітництва із захисту навколишнього середовища можна поділити на два етапи. На першому етапі домовленості між країнами в цій сфері не мали систематичного характеру та були підпорядковані рішенням конкретних прагматичних цілей. Наприклад, Італія та Австро-Угорщина в 1875 р. прийняли Декларацію про охорону пта-

хів, а Росія, США та Японія в 1875 р. уклали угоду про охорону морських котиків у Тихому океані. У 1902 р. було прийнято Паризьку конвенцію про захист птахів, корисних для сільського господарства [3].

Систематично міжнародно-правові питання захисту навколишнього середовища почали розроблятися після створення Організації Об'єднаних Націй. Уперше ООН почала розроблення деяких проблем охорони навколишнього середовища в 1949 р., коли відбулася хронологічно перша Конференція ООН зі збереження й утилізації ресурсів. Пізніше, у резолюції Генеральної Асамблеї ООН 1962 р. «Економічний розвиток та охорона природи» було сформульовано декілька кардинальних принципів охорони навколишнього середовища: природні ресурси, тваринний та рослинний світи становлять єдине ціле; процеси економічного розвитку обов'язково повинні враховувати охорону навколишнього середовища; термін «охорона природи» було замінено на більш змістовний термін «охорона навколишньої дійсності» [25].

Поступово міжнародно-правова охорона навколишнього середовища стала однією з найважливіших функцій міжнародного співробітництва, а специфіка предмета врегулювання відносин щодо охорони навколишнього середовища дозволяє дійти висновку про те, що в сучасному міжнародному праві відбулось формування нової галузі права – міжнародного права охорони навколишнього середовища.

Основоположними принципами міжнародно-правової охорони навколишнього середовища є такі: захист довкілля на благо теперішнього і майбутніх поколінь; неприпустимість транскордонної шкоди; екологічно обґрунтоване, раціональне використання природних ресурсів; неприпустимість радіоактивного зараження; захист екологічних систем Світового океану; заборона військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на довкілля; забезпечення екологічної безпеки; контроль за дотриманням міжнародних договорів щодо охорони навколишнього середовища; міжнародно-правова відповідальність держав за завдання шкоди навколишньому середовищу [12; 15].

Заснована на цих принципах внутрішня і зовнішня екологічна політика держав повинна сприяти забезпеченню національного і міжнародного екологічного правопорядку. Міжнародно-правові засади у сфері охорони навколишнього природного середовища було закріплено в різноманітних програмних документах міжнародних конференцій, проведених під егідою ООН із питань охорони навколишнього середовища.

Розвиток міжнародного права навколишнього середовища відбувається переважно договірним шляхом. За даними Програми ООН із довкілля, наразі зареєстровано понад 300 багатосторонніх договорів у цій галузі.

Сформована на сьогодні договірна практика характеризується укладанням договорів загального та спеціального характеру. За предметом регулювання вони поділяються на договори, спрямовані на запобігання забрудненню, а також на договори, що передбачають встановлення режиму використання природних ресурсів. Переважна більшість договорів належить до регіональних актів.

Двосторонні договори переважно регламентують спільне використання міжнародних прісноводних басейнів, морських акваторій, флори та фауни (угоди про ветеринарію, карантин і захист тварин і рослин) тощо. Вони визначають узгоджені принципи діяльності та правила поведінки держав щодо навколишнього середовища в цілому і її конкретних об'єктів (наприклад договори про співпрацю у сфері охорони навколишнього середовища, підписані в 1992 р. Фінляндією, Німеччиною, Норвегією, Данією та ін.; Угода про прикордонні ріки між Фінляндією та Швецією 1972 р. та ін.) [3].

У загальнопланетарній екологічній ситуації, що склалася на сьогодні, головним засобом міжнародно-правового регулювання захисту навколишнього середовища є багатосторонні договори, які забезпечують максимально широку участь держав. Цей підхід зумовлений глобальним значенням таких екологічних сфер, як морські акваторії, космічний простір, атмосфера, озоновий шар Землі, живе середовище.

Конкретне вирішення екологічних проблем, як свідчить практика, найбільш успішно досягається на регіональному рівні. Наприклад, у заключному акті ОБСЄ закріплено загальні політико-правові підходи держав європейського регіону до вирішення проблем захисту навколишнього середовища, насамперед забруднення повітряного та водного середовищ. У межах європейського регіону на цій основі сформувалась розгалужена система договірного регулювання. Багато договорів укладено під егідою Європейської економічної комісії ООН (ЄЕК): Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великій відстані 1979 р. з доповнювальними протоколами; Конвенція про транскордонний вплив промислових аварій, 1992 р.; Конвенція про охорону та використання транскордонних водопотоків та міжнародних озер 1992 р.; Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті 1991 р. [35].

Важливі природоохоронні угоди було укладено під егідою Європейських співтовариств: Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ їхнього існування в Європі 1979 р.; Угода про прогнозування, запобігання та надання допомоги в разі виникнення природних та техногенних катастроф 1987 р.; Європейська угода про заборону використання деяких речовин в м'яких та чистячих засобах 1986 р. тощо [9, с.101–102].

У Гельсінському документі НБСЄ 1992 р. «Виклик часу змін» передбачено розроблення широкомасштабного природоохоронного плану дій для Європи [7].

Особливістю міжнародно-правового захисту навколишнього середовища є помітна роль *міжнародних актів* квазінормативного характеру (декларацій, стратегій, керівних принципів поведінки тощо), які часто називають «м'яке право». Ці рекомендаційні документи, які є допоміжним джерелом міжнародного права, становлять суттєву частку в загальному обсязі міжнародно-правового матеріалу із захисту навколишнього середовища. Вони мають хоча й обмежений, але позитивний вплив на цю сферу міжнародних відносин. Розгляньмо як приклад деякі найбільш важливі міжнародні договори у сфері захисту довкілля.

Міжнародна конференція ООН із проблем середовища, що оточує людину. Типовою в цьому плані є перша міжнародна екологічна конференція, проведена під егідою ООН, – Стокгольмська конференція ООН із проблем середовища, що оточує людину, яка відбулась у червні 1972 р. в Швеції [11]. Під час роботи форуму було сформульовано основні принципи захисту навколишнього середовища і розвитку людства, вироблено рекомендації щодо діяльності в таких сферах, як середовище існування людини, використання природних ресурсів, забруднення довкілля, міжнародне співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища; визначено роль освіти і громадськості в цій справі. Конференція визначила головні напрямки міжнародного співробітництва в галузі. Уперше було сформульовано положення про необхідність дбайливого ставлення країн до власних та екстериторіальних природних ресурсів. Визначено важливу роль створення глобальної моніторингової мережі.

За підсумками цієї конференції було прийнято Декларацію принципів та План дій. Ці документи були схвалені Генеральною Асамблеєю ООН та стали початком регулярної програми ООН з охорони навколишнього середовища.

У 1973 р. ООН запровадила Програму з довкілля, ЮНЕП (United Nations Environment Programme, UNEP), яка мала координувати міжнародну діяльність у сфері охорони навколишнього середовища. У 1983 р. за ЮНЕП було створено Міжнародну комісію з навколишнього середовища і розвитку на чолі з Гру Харлем Брундтландом (Норвегія). Комісія розробила концепцію сталого (збалансованого) розвитку (sustainable development), яку було фундаментально обґрунтовано та викладено в 1987 р. у доповіді «Наше спільне майбутнє», відомої також як доповідь Брундтланда [18]. Концепція сталого розвитку полягає в тому, що матеріальні потреби сучасної людини повинні задовольнятися таким чином, щоб не зменшувати можливості їхньої реалізації майбутніми поколіннями. Розвиток світового виробництва обов'язково має

бути згармонізованим із збереженням навколишнього середовища. Людство не має права «робити борги», за які будуть розраховуватися наступні покоління. Концепція передбачала наукове розроблення та практичне упровадження заходів із забезпечення балансу між задоволенням потреб сучасного населення Землі та всебічним захистом інтересів майбутніх поколінь.

II Конференція ООН із навколишнього середовища й розвитку. Найважливішим міжнародним договором останнього десятиліття ХХ ст. стала II Конференція ООН із навколишнього середовища й розвитку, що відбулася в 1992 р. в Ріо-де-Жанейро (Бразилія) за участі голів держав і урядів понад 170 країн світу. Завдяки високому представницькому рівню та важливості питань, що розглядалися, конференцію «Ріо-92» іноді ще називають Самітом Землі. В її роботі брали участь понад 45 тис. спеціалістів, понад 100 керівників країн та більше 10 тис. представників громадських організацій [34].

На II Конференції ООН було прийнято декілька документів, які підсумували її роботу та поставили завдання для подальшої міжнародної співпраці: «Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку», «Рамкова конвенція ООН зі зміни клімату», «Конвенція з біологічної різноманітності», «Декларація напрямків розвитку, охорони та використання лісів».

Одним із результатів роботи конференції стало прийняття амбітної програми дій під назвою «Порядок денний на ХХІ століття» [22]. Декларація є зведенням 27 принципів, які багато в чому перегукуються з положеннями Стокгольмської попередниці. Водночас у Декларації Ріо-де-Жанейро знайшли своє відображення кардинальні зміни, що відбулись у світі у 80-х рр. ХХ ст. Червоною ниткою крізь увесь текст Декларації проходить ідея сталого розвитку, концептуальні основи якої були закладені в 1987 р. у відомій доповіді Світової комісії з довкілля та розвитку. Важливо також зазначити, що в Декларації здійснено спробу визначити загальні контури нової моделі міжнародного співробітництва – «глобального партнерства з метою збереження, захисту й відновлення чистоти та цілісності екосистеми Землі». У «Порядку денному на ХХІ століття» розглядаються всі сфери розвитку, але головний акцент зроблено на охороні навколишнього середовища.

XIX спеціальна сесія Генеральної Асамблеї ООН зі сталого розвитку. Черговим важливим заходом, на якому розглядалися проблеми захисту навколишнього середовища, стала XIX спеціальна сесія Генеральної Асамблеї ООН зі сталого розвитку, що відбулась у червні 1997 р. в Нью-Йорку [29]. Ця сесія Генеральної Асамблеї ООН підбила підсумки того, що було зроблено за п'ять років після Саміту Землі, вказала на досягнення й недоліки в роботі, яка здійснювалася відповідно до прийнятих рішень. Як позитивний момент було визначено, що країни «повернулись обличчям» до проблем захисту навколишньо-

го середовища, створивши та підвищивши статус природоохоронних організацій. Активувалась робота з моніторингу навколишнього середовища. Водночас констатувалося, що деградація довкілля продовжується, бідність у світі зростає, посилюється експлуатація природних ресурсів. Було підтримано пропозицію щодо розроблення стратегії сталого розвитку на 50–100 років. Одним із пріоритетних завдань було визначено всебічний розвиток співробітництва щодо реалізації положень конвенцій та посилення інформаційного обміну. Було наголошено на ролі Комісії ООН зі сталого розвитку в координації діяльності з іншими установами ООН, що займаються цими проблемами.

Світовий Саміт зі сталого розвитку. У серпні-вересні 2002 р. в місті Йоганнесбурзі (ПАР) відбувся Світовий Саміт зі сталого розвитку [6]. У його роботі взяли участь понад 20 тис. учасників, у тому числі понад 9100 делегатів і 8200 представників неурядових організацій.

На саміті не передбачалося підписання нових договорів, однак було розроблено план подальших дій та визначено виконавців. Широко обговорювалися проблеми розвитку енергетики, зокрема використання альтернативних джерел енергії. Оскільки найближчим часом ці джерела не зможуть повністю замінити роботу атомних, теплових та гідроелектростанцій, основну увагу було приділено енергозберігаючим технологіям і паливно-енергетичному балансу. Було узгоджено програму заходів у сфері виробництва та споживання на наступне десятиліття з урахуванням інтересів як країн, що розвиваються, так і розвинених країн. Відзначалось, що діалог між урядовими, громадськими організаціями та бізнесом потрібно вивести на якісно новий рівень партнерства, який повинен сприяти розв'язанню проблем, що постали перед людством. При цьому зважати на інтереси всіх сторін. Крім цього, було проголошено ідею налагодження партнерства між багатими країнами і країнами, що розвиваються, для спільного розроблення планів з реалізації необхідних заходів [13].

Конференція ООН зі сталого розвитку «Rio+20». Через 20 років після проведення Саміту Землі там же, у Ріо-де-Жанейро, у червні 2012 р. відбулася Конференція ООН зі сталого розвитку, яка отримала назву «Rio+20». У її роботі взяли участь представники урядів 172 країн, зокрема 108 керівників країн і урядів, понад 2400 представників промислових організацій, представників приватного бізнесу, всього близько 40 тис. учасників.

На Конференції було підбито підсумки виконаної роботи, акцентовано увагу на головних проблемах і намічено шляхи для вирішення їх. Незважаючи на невдоволення деяких представників громадських організацій, було прийнято підсумковий документ «Майбутнє, якого ми хочемо» [4]. У ньому було відображено рішення Конференції, а також програму подальших дій.

Киотський протокол. Одним з істотних упроваджень у практичну діяльність людства ідей Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату, яку було прийнято на Саміті Землі в Ріо-де-Жанейро в 1992 р., стали заходи, спрямовані на боротьбу з антропогенною зміною клімату та відображені в так званому Киотському протоколі [14].

Як і будь-який документ загального типу, конвенція мала декларативний характер, не містила конкретних показників та визначених термінів виконання. Саме тому в грудні 1997 р. в Кіото (Японія) був прийнятий додатковий документ – Киотський протокол, у якому передбачалося досягти зменшення викидів парникових газів у період з 2008 до 2012 рр. на 5,2%, тобто зменшити та стабілізувати кількість парникових газів на рівні 1990 р. Головні зобов'язання щодо реалізації положень цього протоколу взяли на себе індустриально розвинені країни. Так, країни ЄС повинні були скоротити викиди на 8%, США – на 7%, Японія та Канада – на 5%. Україна й Росія взяли на себе зобов'язання утримати рівень викидів на рівні 1990 р. А країни, що розвиваються, у тому числі Китай та Індія, обов'язків на себе не взяли.

Паризька угода. Загальні принципи та положення, викладені в Киотському протоколі, виявились, однак, недостатніми для практичного втілення передбачених ним механізмів і процедур. Це привело до прийняття в 2015 р. Паризької угоди, яка є окремим документом у межах Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату, а не поправкою до Киотського протоколу [19].

Паризька угода – угода в межах Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, що врегульовує заходи зі зниження вуглекислого газу в атмосфері з 2020 р. Угоду було підготовлено замість Киотського протоколу в ході Конференції з клімату в Парижі та прийнято 12 грудня 2015 р., а підписано 22 квітня 2016 р. Метою її прийняття (згідно зі ст. 2) є «активізувати здійснення» Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, зокрема утримати зростання глобальної середньої температури «набагато нижче» 2 °С та «докласти зусиль» для обмеження зростання температури величиною 1,5 °С. Учасники угоди оголосили, що пік емісії CO₂ має бути досягнутий «настільки скоро, наскільки це виявиться можливим».

Країни-учасниці визначають свої внески в досягнення задекларованої загальної мети в індивідуальному порядку, передбачають їх один раз на п'ять років. В угоді йдеться про недостатність запропонованих в теперішній час національних внесків, а також про «амбітність» і «прогрес» у міру їхнього перегляду. Водночас у тексті угоди не передбачається жодного механізму примусу як відносно декларування національних цілей, так і в забезпеченні обов'язковості досягнення їх.

Важливу роль у вирішенні світових екологічних проблем відіграють міжнародні екологічні організації. За правовим статусом вони поділяються на не-

урядові та міжурядові організації. До міжурядових екологічних організацій відносяться: Програма ООН з довкілля – ЮНЕП; Комісія ООН зі сталого розвитку; Економічна та соціальна рада ООН – ЕКОСОП; Міжнародне агентство з атомної енергетики – МАГАТЕ; Всесвітня організація охорони здоров'я – ВОЗ; Всесвітня метеорологічна організація – ВМО та ін. [3].

Поряд із міжурядовими екологічними організаціями в охороні світового екологічного правопорядку беруть участь і неурядові екологічні організації. Нині у світі функціонує понад 500 таких організацій, найбільш значущими й авторитетними у сфері екологічної діяльності серед них є: Міжнародний союз охорони природи та природних ресурсів, Грінпіс, Всесвітній фонд охорони дикої природи; Міжнародна рада охорони птахів; Всесвітня організація охорони здоров'я тварин та інші організації. Міжурядові екологічні організації в своїй діяльності керуються принципами міжнародно-правової охорони навколишнього середовища та, на відміну від неурядових екологічних організацій, мають реальні важелі впливу на порушників міжнародних екологічних норм. Ці заходи впливу полягають в накладенні економічних санкцій на держави, які не дотримуються встановлених міжнародних правил охорони навколишнього середовища, виключенні цих держав із переліку претендентів на міжнародну економічну допомогу й інших міжнародно-правових заходах охорони навколишнього середовища.

Висновки. Незважаючи на те, що основне значення природного фактора у процесі суспільного розвитку було визнано майже два століття тому, до середини 60-х рр. XX ст. захист навколишнього середовища не розглядався як самостійна проблема. Лише наукове обґрунтування в 70–80-ті рр. минулого століття глобальних проблем сучасності дозволило виокремити правові норми, що відносяться до захисту навколишнього середовища, в особливу групу. Розуміння наближення критичної ситуації в розвитку людської цивілізації, яке зародилося серед вчених та інтелектуалів, було адекватно сприйняте ООН, яка забезпечила глибоке вивчення та популяризацію проблеми й перетворила охорону навколишнього середовища в найважливіше завдання міжнародного співробітництва.

Нині система міжнародно-правового регулювання охорони навколишнього середовища має внутрішню структуру, стійкі взаємозв'язки, а також власну нормативну базу. Сьогодні, за даними Програми ООН з довкілля, зареєстровано понад 300 багатосторонніх договорів у цій сфері. Незважаючи на певну декларативність низки укладених договорів та відсутність механізмів примусу країн-учасниць до виконання взятих на себе зобов'язань, протягом останніх десятиліть розроблені й наповнюються практичним змістом заходи, які повинні вивести людство із кризи. Здійснення цих заходів щодо захисту

навколишнього середовища пов'язано з труднощами, їхнє здійснення поглиблює світові кризи й корупцію, комерційні інтереси транснаціональних корпорацій тощо. Однак позитивної альтернативи міжнародно-правовій охороні навколишнього середовища наразі не існує.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеенко И. Р., Кейсевич Л. В., Радзиховский А. П. Биосфера и цивилизация. Київ : Наук. думка, 1992. 176 с.
2. Алексеенко И. Р., Кейсевич Л. В. Последняя цивилизация? Київ : Наук. думка, 1997. 414 с.
3. Алексеенко И. Р. Міжнародне співробітництво у галузі охорони довкілля. Історичний аспект. *Вісник Національної академії наук України* : щоміс. загальнонаук. та громад.-політ. журн. 2014. №4. С. 60–74.
4. Майбутнє, якого ми хочемо : Резолюція, ухв. Ген. Асамблеєю 27 лип. 2012 р. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/66/288> (дата звернення: 12.05.2023).
5. Волік В. В., Беспалова О. В., Беспалов С. І. Формування поняття екологічної безпеки в міжнародному праві. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 10 груд. 2019 р.). Харків : НДІ ППСН, 2019. С. 12–15.
6. Всесвітня зустріч на найвищому рівні зі сталого розвитку. URL: <http://www.unepcom.ru/development/worldsummit.html#:~:text=Всемирный%20саммит%202002&text> (дата звернення: 15.06.2023).
7. Виклик часу змін. Третій саміт глав держав та урядів держав – учасниць НБСЕ у Гельсінкі, 9–10 липня. URL: <https://www.osce.org/ru/mc/39534> (дата звернення: 12.06.2023).
8. Гвоздік П. О. Загальновизнані міжнародно-правові екологічні принципи як складова національних правових систем. *Науково-інформаційний вісник*. 2013. №7. С. 206–211.
9. Гетьман А. П., Лозо В. И. Правовые проблемы экологической политики Европейского Союза и Украины : монография. Харьков : Право, 2014. 280 с.
10. Данильян, О. Г., Тараненко В. М. Філософія. Харків : Право, 2012. 496 с.
11. Декларація Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем навколишнього середовища (Стокгольм, 1972 рік). URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declarthenv.shtml (дата звернення: 22.05.2023).
12. Ісакова В. М. Основоположні принципи міжнародного екологічного права. *Часопис Київського університету права*. 2018. №4. С. 236–240.
13. Йоганнесбурзька декларація зі сталого розвитку. URL: <https://docs.cntd.ru/document/901893000?> (дата звернення: 12.05.2023).
14. Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату. URL: <https://docs.cntd.ru/document/901880645> (дата звернення: 22.07.2023).

15. Кічигін Н. В. Міжнародні та національні принципи охорони навколишнього середовища. Міжнародне право навколишнього середовища: стан та перспективи розвитку : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ : Обрії, 2010. С. 20–27.
16. Медведєва М. Міжнародно-правові режими захисту довкілля у зв'язку зі збройним конфліктом. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Міжнародні відносини. Київ : ВПЦ «Київ. ун-т», 2019. Вип. 1 (49). С. 45–50.
17. Медоуз Донелла, Рандерс Йорген, Медоуз Денніс. Межі зростання. 30 років потому. Київ : Пабулум, 2018. 464 с.
18. Наше спільне майбутнє : доп. Міжнар. комісії з довкілля та розвитку (МКОСР). URL: <https://books.google.com.ua/books/about/> (дата звернення: 23.07.2023).
19. Паризька угода. URL: <https://docs.cntd.ru/document/542655698> (дата звернення: 12.05.2023).
20. Петлюк Ю. С. Міжнародно-правове регулювання охорони об'єктів тваринного світу. *Правове регулювання економіки* : зб. наук. пр. 2019. Вип. 18. С. 146–152.
21. Петренко А. А. Роль організації економічного співробітництва та розвитку у становленні принципів міжнародного права навколишнього середовища. *Аналітично-порівняльне правознавство* : електрон. наук. фах. вид. 2022. № 1. С. 370–376.
22. Порядок денний на XXI століття : прийн. Конференцією ООН з навколишнього середовища та розвитку, Ріо-де-Жанейро, 3–14 черв. 1992 р. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml (дата звернення: 03.08.2023).
23. Полич В. П. Правові засади боротьби зі зміною клімату в праві Європейського Союзу : дис. ... д-ра філософії. Харків, 2022. 251 с.
24. Природа та війна: як російська агресія вплинула на довкілля. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/08/infografika/suspilstvo/pryroda-ta-vijna-yak-rosijska-ahresiya-vplynula-dovkillya> (дата звернення: 03.08.2023).
25. Економічний розвиток і охорона природи : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 1962 р. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/1831%28XVII%29> (дата звернення: 03.08.2023).
26. Роман Л. Ю. Аналіз екологічних загроз об'єктів ПЗФ України у воєнний період. *Екологічні науки*. 2022. № 3 (42). С. 84–88.
27. Угода про взаємодію в галузі екології та охорони навколишнього природного середовища. URL: <https://docs.cntd.ru/document/1900384> (дата звернення: 12.08.2023).
28. Суєтнов Є. П. Екосистемний підхід у міжнародному екологічному праві: від ідеї збереження природних екосистем до появи цілісної концепції. *Проблеми законності* : зб. наук. пр. 2022. Вип. 157. С. 116–146.
29. Резолюція № А № А/RES/S-19/2 : ухв. Генеральною Асамблеєю ООН на дев'ятнадцятій спец. сесії (19 верес. 1997 р.). URL: <http://www.unepcom.ru/unep/basedocs/ss19un.html> (дата звернення: 10.08.2023).
30. Шемшученко Ю. С. Проблеми кодифікації міжнародного екологічного права. *Міжнародне право навколишнього середовища: стан та перспективи розвитку* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ : Обрії, 2010. С. 8–11.

31. Шемшученко Ю. Екологічна Конституція Землі: від ідеї до практичного втілення. *Вісник Національної академії наук України*. 2007. №9. С. 3–7.
32. Getman A. P., Danilyan O. G., Dzeban O. P., Kalynovskyi Y. Y., Crespo J. E. International legal environmental protection: historical aspect. *Revista Notas Históricas y Geográficas*. 2021. Julio-Diciembre. Número 27. P. 389–413.
33. Malysheva N. New Boundaries of the Environmental Law of Ukraine. *Yearbook of ukrainian law*. 2019. №11 : coll. of scientific papers / National academy of legal sciences of Ukraine. Kharkiv : Pravo, 2019. №11. P. 327–336.
34. The Rio Earth Summit: Summary of the United Nations Conference on Environment and Development. URL: <http://publications.gc.ca/collection-R/LoPBdP/BP/bp317-e.htm> (дата звернення: 10.08.2023).
35. The United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). Mission. URL: <https://unece.org/mission> (дата звернення: 03.08.2023).
36. United Nations Conference on Sustainable Development or Rio + 20, UNCSD. URL: <http://www.uncsd2012.org/rio20> (дата звернення: 03.08.2023).
37. Kazak R. Periodization of nature protection in Ukraine in the latter half of the 20th century. Legal aspect. *Espacios*. 2018. Vol. 39, is. 19. P. 28.

REFERENCES

1. Alekseyenko, I. R., Keysevich, L. V., Radzikhovskiy A. P. (1992). *Biosfera i tsivilizatsiya*. Kyiv: Nauk. dumka [in Russian].
2. Alekseyenko, I. R., Keysevich L. B. (1997). *Poslednyaya tsivilizatsiya?* Kyiv: Nauk. dumka [in Russian].
3. Alyeksyeyenko, I. R. (2014). Mizhnarodne spivrobotnytstvo u haluzi okhorony dovkilliya. Istorychnyy aspekt. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrayiny: shchomisyachnyy naukovyy ta hromads'ko-politychnyy zhurnal – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine : a monthly general scientific and socio-political journal, Vol. 4*, 60–74 [in Ukrainian].
4. *Maybutnye, yakoho my khochemo*. Postanova, ukhvalena Heneral'noyu Asambleyeyu 27 lyupnya 2012 roku. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/66/288>.
5. Volik, V. V., Bepalova, O. V., Bepalov, S. I. (2019). Formuvannya ponyattya ekolohichnoyi bezpeky v mizhnarodnomu pravi. *Teoretychni pytannya yurysprudentsiyi i problemy pravozastosuvannya: vyklyky XXI stolittya*: proceedings of the Scientific and Practical Conference. Kharkiv: NDI PPSN [in Ukrainian].
6. The world meeting at the highest level on sustainable development. URL: <http://www.unepcom.ru/development/worldsummit.html#:~:text=Всемирный%20саммит%202002&text>.
7. Calling the time of change. The third summit of the heads of state and government of the CSCE member states in Helsinki, July 9–10. URL: <https://www.osce.org/ru/mc/39534>.

8. Hvozdk, P. O. (2013). Zahal'novyznani mizhnarodno-pravovi ekolohichni pryntsypy yak skladova natsional'nykh pravovykh system. *Naukovo-informatsiynyy visnyk – Scientific and Information Bulletin*, Vol. 7, 206–211 [in Ukrainian].
9. Het'man, A. P., Lozo, V. I. (2014). Pravovye problemy ékolohycheskoy polytyky Evropeyskoho Soyuzu y Ukrainy: monohrafiya. Khar'kov: Pravo [in Russian].
10. Danyl'yan, O. H., Taranenko V. M. (2012). Fylosofiya. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
11. Declaration of the United Nations Conference on Environmental Problems (Stockholm, 1972). URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declarathenv.shtml.
12. Isakova, V. M. (2018). Osnovopolozhni pryntsypy mizhnarodnoho ekolohichnoho prava. *Chasopys Kyivs'koho universytetu prava – Journal of the Kyiv University of Law*, Vol. 4, 236–240 [in Ukrainian].
13. Johannesburg Declaration on Sustainable Development. URL: <https://docs.cntd.ru/document/901893000?> [in Ukrainian].
14. Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change. URL: <https://docs.cntd.ru/document/901880645>.
15. Kichihin, N. B. (2010). Mizhnarodni ta natsional'ni pryntsypy okhorony navkolyshn'oho seredovyscha. *Mizhnarodne pravo navkolyshn'oho seredovyscha: stan ta perspektyvy rozvytku*: proceedings of the Scientific and Practical Conference. Kyiv: Obriyi [in Ukrainian].
16. Medvedyeva, M. (2019). Mizhnarodno-pravovi rezhymy zakhystu dovkillya u zv'yazku zi zbroynym konfliktom. *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Mizhnarodni vidnosyny – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. International relations*. Kyiv: VPTS “Kyiv. un-t”, Vol. 1(49), 45–50 [in Ukrainian].
17. Donella Medouz, Yorgen Randers, Dennis Medouz. (2018). Mezhi zrostannya. 30 rokiv tomu. Kyiv: Pabulum [in Ukrainian].
18. Our Common Future: Report of the International Commission on Environment and Development (ICED). URL: <https://books.google.com.ua/books/about/>.
19. The Paris Agreement. URL: <https://docs.cntd.ru/document/542655698>.
20. Petlyuk, Y. S. (2019). Mizhnarodno-pravove rehulyuvannya okhorony ob'yektiv tvarynnoho svitu. *Pravove rehulyuvannya ekonomiky*: proceedings of the Scientific and Practical Conference. Kyiv: KNEU, Vol. 18, 146–152 [in Ukrainian].
21. Petrenko, A. A. (2022). Rol' orhanizatsiyi ekonomichnoho spivrobotnytstva ta rozvytku u stanovlenni pryntsypiv mizhnarodnoho prava navkolyshn'oho seredovyscha. *Analitychno-porivnyal'ne pravoznavstvo: elektronne naukove fakhove vydannya – Analytical and Comparative Jurisprudence: an electronic scientific professional publication*, Vol. 1, 370–376 [in Ukrainian].
22. Poryadok dennyy na XXI stolittya. Pryynyata Konferentsiyi OON z navkolyshn'oho seredovyscha ta rozvytku, Rio-de-Zhaneyro, 3–14 chervnya 1992 roku. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml [in Ukrainian].

23. Polych, V. P. (2022). Pravovi zasady borot'by zi zminoyu klimatu v pravi Yevropeys'koho Soyuzu: *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
24. Pryroda ta viyna: yak rosiys'ka ahresiya vplynula na dovkillya. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/08/infografika/suspilstvo/pryroda-ta-vijna-yak-rosijska-ahresiya-vplynula-dovkillya> [in Ukrainian].
25. Resolution of the UN General Assembly 1962 “Economic Development and Conservation of Nature” dated December 18, 1962. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/1831%28XVII%29>.
26. Roman, L. Y. (2022). Analiz ekolohichnykh zahroz ob"yektiv PZF Ukrayiny u voyennyi period. *Ekolohichni nauky – Environmental sciences, Vol. 3(42)*, 84–88 [in Ukrainian].
27. Agreement on cooperation in the field of ecology and environmental protection. URL: <https://docs.cntd.ru/document/1900384>.
28. Suyetnov, E. P. (2022). Ekosystemnyi pidkhid u mizhnarodnomu ekolohichnomu pravi: vid ideyi zberezheniya pryrodnykh ekosystem do poyavy tsil'noyi kontseptsii. *Problemy zakonnosti: zb. nauk. pr. – Problems of Legality: a collection of scientific papers, Vol. 157*, 116–146 [in Ukrainian].
29. Resolution No. A No. A/RES/S-19/2 adopted by the UN General Assembly at its nineteenth special session (September 19, 1997). URL: <http://www.unepcom.ru/unepbasedocs/ss19un.html>.
30. Shemshuchenko, Y. S. (2020). Problemy kodyfikatsiyi mizhnarodnoho ekolohichnoho prava. *Mizhnarodne pravo navkolyshn'oho seredovyscha: stan ta perspektyvy rozvytku. Mizhnarodne pravo navkolyshn'oho seredovyscha: stan ta perspektyvy rozvytku: proceedings of the Scientific and Practical Conference*. Kyiv: Obriyi [in Ukrainian].
31. Shemshuchenko, Y. (2007). Ekolohichna Konstytutsiya Zemli: vid ideyi do praktychnoho vtilennya. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrayiny – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine, Vol. 9*, 3–7 [in Ukrainian].
32. Getman, A. P., Danilyan, O. G., Dzeban, O. P., Kalynovskyi, Y. Y., Crespo, J. E. (2021). International legal environmental protection: historical aspect. *Revista Notas Históricas y Geográficas, Julio-Diciembre, 27*, 389–413.
33. Malysheva, N. (2019). New Boundaries of the Environmental Law of Ukraine. *Yearbook of ukrainian law, 11*, 327–336.
34. The Rio Earth Summit: Summary of the United Nations Conference on Environment and Development. URL: <http://publications.gc.ca/collection-R/LoPBdP/BP/bp317-e.htm>.
35. The United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). Mission. URL: <https://unece.org/mission>.
36. United Nations Conference on Sustainable Development or Rio + 20, UNCSD. URL: <http://www.uncsd2012.org/rio20>.
37. Kazak, R. (2018). Periodization of nature protection in Ukraine in the latter half of the 20th century: Legal aspect. *Espacios, Vol. 39*, 19, 28.

Danilyan Oleg, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Head of Philosophy Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

Dzoban Olexander, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

INTERNATIONAL COOPERATION IN THE FIELD OF ENVIRONMENTAL PROTECTION: PHILOSOPHICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT

The article considers the development of international cooperation in the field of environmental protection in the historical aspect. The genesis of the emergence of environmental problems and their assessment by the scientific community are analyzed. The historical stages of the formation of the system of international legal environmental protection, its goals, principles and main tasks are examined. Particular attention is paid to international, regional and bilateral treaties that regulate international cooperation in the field of environmental protection. The role of the United Nations in this process is focused. The place of international organizations in solving environmental problems is shown.

Keywords: *environmental protection, international legal regulation, environmental safety, international environmental law.*

